

NyIrK.

Jelentős tudományos tevékenység, a tudósok és kutatók elért eredményeinek közkinccsé tétele, a fiatal nemzedék szárnypróbálgatása, majd pedig érett megnyilatkozása nem lehetséges szakfolyóiratok nélkül. Nem véletlen tehát, hogy 1956—1957-ben a Román Akadémia valamennyi szakosztálya nemcsak Bukarestben, hanem Kolozsváron és Iași-ban, e két tudományos múltú városban is — ahol egyébként 1949 óta akadémiai fiókok működnek — szakfolyóiratokat indított. E nagy jelentőségű tudományos és tudománypolitikai esemény egyben a Román Kommunista Párt nemzetiségi politikáját is tükrözi azzal, hogy Kolozsváron két filológiai jellegű akadémiai folyóirat létesült: a román nyelvű *Cercetări de lingvistică* meg a magyar nyelvű *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* (a továbbiakban NyIrK.).

Folyóiratunk feladatát, programját az 1957-ben megjelent első szám *Beköszöntőjében* olvashatjuk: „A Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények régi szükségletet hivatott kielégíteni. Célja az, hogy fellendítse a dialektikus és történelmi materializmus jegyében folyó magyar irodalomtörténeti és nyelvtudományi kutatásokat; közlési lehetőséget biztosítson a két tudomány hazai művelői számára, és hozzájáruljon az új nyelvész- és irodalomtörténetész-nemzedék neveléséhez. A Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények egyúttal régi haladó hagyományok folytatója is akar lenni, hiszen közismert, hogy az elmúlt évszázadok folyamán nagyszámú haladó szellemű magyar irodalomtörténész és nyelvtudós tevékenykedett hazánk földjén. Pápai Páriz Ferenc, Bod Péter, Aranka György, Gyarmathi Sámuel, Kőrösi Csoma Sándor és mások sok értékes, mindmáig csak részben feltárt örökséget hagyott ránk. [...] Különös feladatunknak tekintjük a román és magyar nyelvi, valamint irodalmi kölcsönhatás kutatását és e kutatások eredményeinek közlését; a múltbeli közös haladó tudományos törekvések feltárását, nemkülönben az ezutáni ilyen irányú munkálatok ösztönzését és támogatását.”

A *NyIrK.* helyét tudományos életünkben pontosan kijelölték feladatai. Sajátos arca, általánosan megfogalmazva, filológiai jellege egyediséget is jelez a romániai magyar nyelvű folyóiratok népes családjában. E sajátos profil ismérvei: a nyelv- és irodalomtudomány legkülönbözőbb ágait gazdagító közlemények, tanulmányok, adatközlések, könyv- és folyóiratismertetések, nagy lélegzetű nyelvtudományi munkák tervének bemutatása, megvitatása stb.

Mintegy folytatva a Szabó T. Attila megindította és irányította népnyelvi kutatást, a hazai magyar nyelvészek figyelme a felszabadulás után elsősorban a romániai magyar nyelvjárásokra irányult. E munkálatok elvi és gyakorlati kérdéseinek rögzítése, több oldalú megvilágítása elsősorban a *NyIrK.* lapjain történt meg. A folyóirat első számának éltanulmánya, *A Román Népköztársaság magyar nyelvjárásai nyelvtérképének előkészítése*, átfogó jellegénél fogva a legszámottevőbb nyelvjárás-kutatási vállalkozást mutatja be, e munka megalapozását, Szabó T. Attila tollából. Ugyanebben a számban Gálffy Mózes és Márton Gyula mutatványt közöl „Csik és Gyergyó tájnyelvi atlasza”-ból. 1958. 1—4. számában Murádin László *Mutatvány az „Aranyosszéki tájnyelvi atlasz”-ból* című írását olvashattuk. Az 1963. évi 1. számban Szabó T. Attila már fontos eredményekről ad hírt *Nyelvtérképünk anyaggyűjtésének felelőjén túl*. Ugyanennek az évfolyamnak 2. számában Szabó T. Attila, Gálffy Mózes, Márton Gyula *Tájékoztató a moldvai csángó tájnyelvi térképről* című írásukban e munka befejezéséről számolnak be. Murádin László *Mutatvány Románia SzK Magyar Nyelvjárás Atlaszában tájszóanyagából* címmel az általa gyűjtött anyag rendkívüli értékére vet világot a folyóirat 1965. 1. és 2. számában. Gálffy Mózes és Márton Gyula *Szócikk-mutatvány a Székely Nyelvjárás Atlaszából* címmel közölnek részletet készülő nagy munkájukból, 1974-ben. Márton Gyula, a tájnyelvi atlaszok szerkesztésének szorgalmazója az 1976. évi 1. számban szülőföldje nyelvjárásának szánt munkájából, a *Szilágysági Tájnyelvi Atlaszból* ad izelítőt. A nyelv földrajzi vonatkozású tanulmányok felsorolását tovább folytathat-

juk a romániai magyar nyelvjárások hangtanára, alaktanára, mondattanára vonatkozó közleményekkel. Ezek hosszú sora hűen, de nyilván nem teljességgel tükrözi a hazai magyar nyelvjárás kutatás útkereséseit, eredményeit. Ha Csák László, Gálffy Mózes, Lakó Elemér, Márton Gyula, Murádin László, Nagy Jenő, Szabó T. Attila, Szabó Zoltán, Teiszler Pál, Vámszer Márta, Vő István és mások nyelvjárásai tanulmányai nem jelenhettek volna meg a *NyIrK.* lapjain, tudományágunk nemcsak eredményekben maradt volna szegényebb, de a módszertani, kutatási indítékok forrása sem buggyant volna fel. De vajon nem sorolhatjuk-e a számottevő kutatási eredmények közé azokat a nyelvjárás szójegyzékeket, amelyeket jóformán csak a *NyIrK.*-ben értékesíthették, tehették nyelvtudományunk közkincsévé Balogh Ödön, Bán Péter, Bura László, Csák László, Horváth István, Kósa Ferenc, Kovács Júlia, Lőrinczi Réka, Márton Gyula, Murádin László, Péntek János, Szász Lőrinc, Vő István, Zsemlyei János és mások?

Ezzel olyan határterületre jutottunk, ahonnan a nyelvtudomány egy másik fontos ágához, a széles skálájú lexikológiához és lexikográfiához értünk. Anélkül, hogy ezzel fontossági sorrendet kívánánk jelölni, kezdjük mindjárt azzal, hogy a *NyIrK.* lapjain a kismesterségek, népi foglalkozások stb. szakszókincsének egész sorát meg lehet találni Balogh Ödön, Bura László, Csák László, Kósa Ferenc, Kovács Júlia, Márton Béla, Márton Gyula, Péntek János, Salamon Ida, Szász Lőrinc, Vő István, Zsemlyei János és mások közlésében. Vajon hol jelenhettek volna meg Gálffy Mózes, Kelemen Béla, Murádin László, Péntek János, Szabó T. Attila, Szabó Zoltán, Vő István etimológiai, jelentéstani stb. tanulmányai? A modern két-nyelvű lexikográfiát gazdagítja Kelemen Bélának *Az új román—magyar nagyszótár szerkesztésének legfontosabb elvi és gyakorlati szempontjai* című, a folyóirat első évfolyamában megjelent tanulmánya. A *NyIrK.* elsőként ismertette meg olvasóival a készülő nagy nyelvtörténeti munkát, amikor 1972. 1. és 2. számában mutattványt közölt az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárból.*

Itt kell megemlítenünk, hogy a *NyIrK.* nagymértékben hozzájárult a hazai magyar névtudományi kutatások intenzív műveléséhez. Elméleti szempontokat tisztáz Szabó T. Attila a magyar becenevek kialakulásáról, B. Gergely Piroska a személynévkutatás elvi és módszertani kérdéseiről (1966. 2.), a becenevek szemantikai vonatkozásairól (1973. 1.) szóló írása. Nyelvtörténeti szempontból is jelentős Pataki József tanulmánya, *A vezetéknev kialakulása a XVI. századvégi udvarhelyszéki adatok fényénél* (1974). Jelentős szemlényanyagot közöl Bakos Klára, Bura László, Csák László, Demes Gabriella, B. Gergely Piroska, Kásler Mária, Kirsch Lajos, Kocsis István, Kovácsné József Magda, Szász Lőrinc, Tibád Levente és más munkatársak az ország különböző tájain végzett kutatásaik alapján, amelyek éppen ezért tipológiai vizsgálódásokra készítenek.

A névtudomány másik ágának művelői, a helynévkutatás szakemberei is széles teret találtak az akadémiai folyóiratban. Egymagában azt is jelentős teljesítménynek kell tekintenünk, hogy egy település kivételével, melynek anyagát szintén közöljük, folyóiratunkban megtalálható az egész Erdővidék helynévanyaga Janitsek Jenő példás gyűjtőszorgalma eredményeként. Gazdag helynévanyagot közöltek még Csák László, Fejér Miklós, Mózes András, Murádin László, Petrovics Emil, Ráduly János, Szász Lőrinc, Tibád Levente. E nyelvi anyag összegyűjtése és közlése égetően szükséges, hiszen tudjuk, hogy a régi dűlőnevek lassan feledésbe mennek, s a nemzedékváltással olyan nyelvi tények tűnnek el, amelyek becses adalékai a nyelvtudománynak.

A nyelvtörténet tudományágunk egyik legszebb, legizgalmasabb, de legnehezebb fejezete. Az utóbbi három évtized alatt Szabó T. Attila fiatal nyelvtörténészek nevelésére is gondot fordított. Ebben támogatóra talált a *NyIrK.*-ben, amely a zsengek és a kiforrott tanulmányok közlését egyaránt elősegítette. Gondolok itt Dankanits Ádám, Kósa Ferenc, Szilágyi N. Sándor, Zsemlyei János és mások írásaira. Egyébként a nyelvtörténeti kutatások serkentőjéül közölte a folyóirat Bárcki Géza *Néhány módszertani elv a magyar nyelvtörténettel kapcsolatban* című tanulmányát (1959).

Mindjárt itt kell megemlítenünk a hosszú történelmi folyamat eredményeként jelentkező román—magyar nyelvi kölcsönhatás kutatásának közlési lehetőséggel való előmozdítását. A *NyIrK.* lapjain Binder Pál, Gáldi László, B. Gergely Piroska, Kósa Ferenc, Kovács Júlia, Márton Gyula, Nagy Jenő, Péntek János, Szabó T. Attila, Tamás Lajos, Vő István, Zsemlyei János és mások ilyen irányú írásait találhatjuk.

Sokkal nagyobb figyelemmel fordultak az utóbbi három évtizedben a nyelvészek a mai magyar nyelv felé. A *NyIrK.* lapjain Balogh Dezső, Gálffy Mózes, Karsay Erzsébet, Murádin László, Murvai Olga, Szabó Zoltán, Szilágyi N. Sándor, Teiszler Pál és mások írásai tükrözik az ily irányú tevékenységet.

Szorosan kapcsolódik ide az irodalmi nyelv vizsgálata és a stilisztikai kutatások. Úgy érezzük, hogy folyóiratunk jelentősen előmozdította, serkentette az ilyen jellegű kutatásokat. Szabó Zoltán, a hazai stilisztikai kutatások elindítója 1958-ban *A modern stilisztika vitás kérdései* címmel vezeti be az idevágó tanulmányokat. Ezt követően a stilisztikai tanulmányok egész sora jelent meg Balogh Dezső, Bartha János, Brauch Magda, P. Dombi Erzsébet, Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos, Murvai Olga, J. Nagy Mária és Zoltán Ildikó tollából.

Az általános nyelvészet amolyan hamupipókéja volt a felszabadulásig mind a román, mind a magyar nyelvtudománynak. Ma ez a tudományág a modern nyelvtudomány szórásába esik, s új elméleti és módszertani kérdéseket állít a kutatók elé. Azt is mondhatnánk, hogy itt az elméleti kérdések kerülnek előtérbe, szemben a nyelvi tényeket regisztráló nyelvészeti ágakkal, amelyeknek a módszerét éppen ezért sokan faktológiának minősítik. Pedig gondosan összegyűjtött nyelvi tények nélkül nincs nyelvtudomány. A nyelvelméletek alapját is a nyelvi tények alkotják.

A nyelvtudomány sokban hasonlít az egzakt tudományokhoz, s éppen ezért bizonyult olyan fogékonynak a matematikai módszerek alkalmazását illetően. E felismerés vezette a szerkesztő bizottságot, amikor nemcsak ilyen jellegű eredeti tanulmányokat közölt, hanem részletes tájékoztatót is nyújtott a román általános nyelvészet útkereséséről, eredményeiről. Itt Kelemen Béla, Márton Gyula, Máté Jakab, Murvai Olga, Schweiger Paul nevét említjük meg.

Az irodalomtudomány kevésbé tagolt, itt inkább a korszakolási tényezők lépnek fel. Ha ez a megállapításunk elfogadható, akkor időrendben kell számba venni, mit tett a *NyIrK*. az irodalomtudomány érdekében.

A *Beköszöntő*ben meghatározott feladatának megfelelően hűen szolgálja a folyóirat a haladó hagyományok feltárását, a múlt örökségének értékelését. Ezt meghatározta egyébként az a tényező is, hogy Jancsó Elemér, a folyóirat első és több éven át felelős szerkesztője főleg ilyen irányban munkálkodott, s ezt Nagy István is sürgette felelős szerkesztői minőségében. Jancsó Elemér a felvilágosodás korának irodalmáról (1959. 1960. 1–2., 1965. 2.; 1969. 3–4.), a kolozsvári magyar színház történetéről (1963. 1.), különös tekintettel a romantikától a realizmusig tartó fejlődési szakaszára (1963. 2.) közölt eredményei ma már nélkülözhetetlen adalékok a magyar irodalomtörténet, illetve a romániai magyar színház történet megírásához.

A múlt, elsősorban a romániai magyar irodalom és művelődés értékeinek jobb megismerését szolgálták Benkő Samu, Csetri Elek, Dani János, Dankanits Ádám, Dávid Gyula, Engel Károly, Enyedi Sándor, Cs. Gyimesi Éva, Jakó Zsigmond, Katona Ádám, Kicsi Antal, Kis András, Kocziány László, Kozma Dezső, Molnár Judit, Mózes Huba, Musnai László, Rohonyi Zoltán, Szabó György, V. Szendrei Júlia, Szigeti József, Vita Zsigmond, Vöröss István írásai.

Irodalomtörténészeinkre eléggé nehéz feladatként hárult a XX. század s különösen a két világháború közötti korszak irodalmának marxista újraértékelése. Ez nem lett volna lehetséges a vélemények harca, a nézetek idejében történő tisztázása nélkül. Erre azonban a kéziratok féléves kifizetését jelentő *NyIrK*. kevésbé alkalmas kiadvány, mint a havonként megjelenő folyóiratok vagy a hetilapok. Ennek ellenére a folyóirat számos olyan tanulmányt közölt, amely az újraértékelés nyomán helytálló, s az irodalomtörténet számára forrásanyagul szolgálhat. Utalunk itt Abafáy Gusztáv, Jancsó Elemér, Jordáky Lajos, Kántor Lajos, Kicsi Antal, Kozma Dezső, Láng Gusztáv, Mózes Huba, Sóni Pál és mások tanulmányaira.

Számos olyan irodalomtörténeti adalék látott itt napvilágot, amelyek teljesebbé teszik, sok esetben korrigálják az íróinkról, tudományos és művelődési intézményeinkről alkotott képünket. Abafáy Gusztáv, Antal Árpád, Beke György, Benkő Samu, Binder Pál, Bustya Endre, Dávid Gyula, Engel Károly, Ficzy Dániel, Indig Ottó, Jancsó Elemér, Kovács János, Kozma Dezső, Láng Gusztáv, Máthé József, Mózes Huba, Nagy Ágnes, Pataki Bálint, Szabó György, Vita Zsigmond és mások irodalom- és művelődéstörténeti vonatkozású adalékainak megjelentetésére a *NyIrK*. arcéle nyújtott lehetőséget.

Érdemei közé tartozik a román–magyar irodalmi kapcsolatok nyomon követezése, idevágó eddig ismeretlen adatok feltárása. Ki kell emelnünk Engel Károly, Gaal György, Jakó Zsigmond, Máthé József, Mózes Huba, Mircea Popa, Elena Stan írásait. Dani János és Musnai László új adalékokkal gazdagította Halici Mihályra, az erdélyi nagy román humanistára vonatkozó ismereteinket. Alin-Mihai Gherman és Mózes Huba egy Blaga-vers szerkesztését elemzi.

A folyóirat különös érdemének tekintjük, hogy az adatközlésen túlmenően elvi, módszertani kérdéseket is felvető, a marxista irodalomszemléletet érvényesítő tanulmányokat közölt. Itt elsősorban Nagy István *Iffjúsági prózánk néhány jelenségéről*,

(1962. 1.), Csehi Gyula *A munkáirodalom kutatásának néhány kérdéséről* (1960. 2.), *A proletár élet és az ipari munka — mint az irodalmi ábrázolás tárgya* (1961. 1.), *A lenini hagyaték szellemében* (1970. 1.), *Balzac és a „realizmus diadala“* (1976. 2.) című tanulmányaira gondolunk. Ugyancsak itt kell megemlítenünk Sóni Pálnak az avantgarde-dal, Balogh Edgárnak pedig irodalomtudományunk feladataival kapcsolatos írásait.

Módszertani, de egyben elvi szempontok is érvényesülnek Tóth Sándornak (1977. 2.) és Balogh Edgárnak (1978. 1.) a *Vitafórum* rovatban közzétett írásában a *Korunkról* alkotott kép kapcsán.

Külön kell megemlítenünk azokat a folklórközleményeket, amelyek a *NyIrK.* lapjain láttak napvilágot, s amelyek hiányában tudományos életünk spektruma egy színnel szegényebb lett volna. Almási István, Antal Árpád, Faragó József, Nagy Olga, Vööné Zattler Gabriella írásai nélkül folklórkutatásunk és folklórismereteink ma szerényebbek lennének.

Módot talált a szerkesztő bizottság a népzene gyűjtések és muzikológiai anyagok közkinccsé tételére is, s itt Almási István, illetve Benkő András közleményeire gondolunk.

Az akadémiai folyóiratok feladata a tudományágban megjelent legszámottevőbb hazai és külföldi munkák ismertetése. Folyóiratunk közvetítette ezen az úton is a román nyelvtudomány és részben az irodalomtudomány kimagasló vagy eredményeiben és módszereiben újat hozó munkáit. Tágra nyitotta ablakait a külföldi munkák felé is. Ezek a recenziók sok esetben a *NyIrK.* olvasói számára hozzáférhetetlen munkákat teszik ismertté.

Tudománytörténeti szempontból elengedhetetlen a jelentős tudományos és művelődési események számon tartása. A *NyIrK.* ezekről is rendszeresen beszámolt.

A szakfolyóirat munkaeszköz abból a szempontból is, hogy valahányszor ennek szükségét érzi, könyvészeti anyagot is közöl. Ebből a megfontolásból kerültek a folyóiratba Réthy Andornak a magyar irodalom román könyvészetét gazdagító adalékai, Nagy Jenő összeállításában pedig *A romániai finnugor vonatkozású közlemények könyvésze*t.

Románia Szocialista Köztársaság Akadémiájának illetékes szakosztálya a *NyIrK.* tudományos színvonalát, az eléje tűzött feladatok teljesítését minden évben elemzi. Bíráló megjegyzéseket és útmutatásokat, tanácsokat kapott tőle mindmáig a folyóirat szerkesztősége. Ezek nagyban hozzájárultak folyóiratunk tudományos szintjének állandó emeléséhez.

Ez az igényesség annál inkább kötelez, mivel a *NyIrK.* az Akadémia kiadványcsere akciója keretében az öt kontinensen több mint 200 tudományos intézménnyel, egyetemmel és főiskolával, dokumentációs könyvtárral tart kapcsolatot. De nemcsak külföldön teljesíti szép feladatát a *NyIrK.*, hanem itthon is. Nemrég állapította meg Ioan Pătruț professor, a szerkesztő bizottság tagja, hogy a folyóirat már indulása óta a román kutatók érdeklődési körébe került; a román nyelvészek és irodalmárok tanulmányaikban nemegyszer felhasználják a közleményeit, hivatkoznak adataira, szempontjaira.

Nem lehet elvárni egy évente kétszer megjelenő folyóirattól, legyen az a *NyIrK.* vagy a *Cercetări de lingvistică*, hogy a maga teljességében bemutassa a hazai szaktudomány egészét. Ha ezt megtehetné, szegénységi bizonyítványa lenne szakembereink tevékenységének. A rendelkezésre álló keretek között azonban feladatát becsülettel betöltötte. Segítette az új tudós nemzedéket kibontakozásában.

Hiba lenne azonban, ha nem látnánk folyóiratunk hiányosságait is. Erre a szerkesztő bizottság tagjai is rámutattak (vö. *A Hét*, 1977. május 20.), de felhívták rá a figyelmet azok is, akik akadémiai folyóiratunk munkáját nyomon követik (vö. például Cseke Péter: *A NyIrK. első húsz éve*. Utunk, 1977. március 11.).

Ha figyelmesen nyomon követjük a *NyIrK.* számait, lehetetlen nem észrevenni, hogy általános tudományos, művelődési és nem utolsósorban ideológiai fejlődésünk útját követi. Nyilván mindannyiunk elvárásai mások ma, 1978-ban, mint 1957-ben. Ha nem így lenne, akkor nem beszélhetnénk haladásról, az egyszerűbbtől a bonyolultabb, az alsóbbrendűtől a felsőbbrendű felé történő dialektikus változásról. Amint már *A Hét* kerekasztal-megbeszélésén (1977. május 20.) is elmondottuk, a *NyIrK.* legfőbb feladata növelni az olyan írásoknak a számát, amelyek alapvető elméleti, vitás kérdéseket tárgyalnak gondolatébresztően. Így például tájszójegyzékek helyett részben mai szintű elméleti szociolingvisztikai tanulmányokban kellene a nyelvföldrajzi kutatások során összegyűlt felbecsülhetetlen értékű anyagot is feldolgozni. Adattári rovatunk irodalmi részét is csökkenteni lehet és kell is az irodalomszemlélet változásai, a mindig újat tükröző nagyobb terjedelmű tanulmányok javára, vagy ahogy Antal Árpád mondta a már említett kerekasztal-megbeszélésen, a

„problémafelvető dolgozatok“ javára. Vajon nem lehetne-e mélyebben elemezni mai költészetünket például tartalmilag a gondolatosság, formailag az esztétikai becslés szémszögéből?

Jóllehet nem hanyagoltuk el teljesen, de mégis adósok maradtunk a modern nyelvtudomány pszicholingvisztikai ágának művelésével. Mind elméleti, mind pedig gyakorlati szempontból szükség lenne a kontrasztív nyelvelemzés módszerével történő kutatásokra. Olyan tanulmányokat is kell igényelnünk, amelyek a román—magyar nyelvi kölcsönhatás nyelvméleti tanulságait hasznosítják. De vajon nem lenne-e szükség például új látásmódot sugárzó irodalomelméleti tanulmányokra, irodalomszociológiai elemzésekre, a korszerű esztétika elemeinek körülhatárolására?

A szerkesztő bizottság ezeknek a célkitűzéseknek az érdekében munkálkodik; megvalósításukhoz azonban régi és új munkatársaink segítsége, együttműködése is szükséges.

Kelemen Béla

Első személynév-monográfiánk

Bár a tulajdonnevek iránt már a múlt század elején felébredt az érdeklődés, nyelvészeti szempontból mégsem tanulmányozták őket annyira, mint a közneveket. Ez nagyrészt azzal a felfogással magyarázható, amely szerint a tulajdonnév — szemben a köznévvvel — csupán azonosít, de jelentéssel, azaz általánosító értékkel nem rendelkezik, így aztán legfeljebb eredete szerint tanulmányozható. Emiatt a tulajdonnevek többnyire kimaradtak a nyelv szókincsét felölelő szótárakból is, noha már a múlt században felvetődött a névtárak (onomasztikonok) szerkesztésének gondolata.

A kutatók századunk első évtizedében kezdtek felfigyelni a névanyagban rejlő művelődés- és társadalomtörténeti vonatkozásokra. Elsősorban a történeti névanyag keltette fel érdeklődésüket.

A kezdetben etimológiai központú nemzetközi névkutatás a húszas években már önálló diszciplínává fejlődött. 1938-ban Albert Dauzat kezdeményezésére megtartották az első névtudományi kongresszust, és 1949 óta Nemzetközi Névtudományi Bizottság (CISO) működik, amely háromévenként megszervezi a névkutatók nemzetközi kongresszusát, valamint kiadja az *Onoma* című folyóiratot. Időközben elkészültek az első, egyelőre még történeti névanyagot bemutató névtárak is. Világviszonylatban első Ernst Förstemann ónémet névkönyve, az *Altdeutsches Namenbuch* volt. Utolsó kiadása 1968-ból való. Említésre méltó Witold Taszycki ólengyel személynévtára is, amely 1500-ig tartalmazza a személynéveket. Albert Dauzat francia személynévtára, a *Dictionnaire des noms de personne et famille* (Párizs, 1951), valamint N. A. Constantinescu *Dictionar onomastic românesc* (Bukarest,

1963) című névtára a teljes történeti névtárak közé tartoznak, amelyek a XIX. századig terjedő írásos dokumentumokban fellelhető személynéveket tartalmazták.

Napjainkban világszerte készülnek élő személynéveket tartalmazó névtárak. Ilyen például N. A. Petrovskij teljes orosz keresztnévtára (1966). Svájcban már közel négy évtizede elkészült a lakosság kétkötetes névjegyzéke. A hollandiai névkutatók 15 kötetre tervezték a lakosság családnévrepertóriumát. Néhány országban (Svédország, Finnország) nagyszabású társadalmi összefogással, önkéntes gyűjtők bevonásával „felleltározták” a népi személynévanyag jó részét, amely archívumokban áll a kutatók rendelkezésére. A személynévmonográfiák közül kiemelkedik A. Bach munkája, a *Deutsche Namenkunde* (I—III. — Heidelberg, 1952—1956), amely összegezi az eddigi német személynév- és helynévkutatást. A román szakirodalomban hasonló vállalkozás Iorgu Iordan *Toponimia românească* (Bukarest, 1963) című munkája, amelyben bemutatja és a névadási indíték, az eredet, a nyelvi alak szerint vizsgálja az ország földrajzi neveit.

A magyar személynév kutatás Melich János, Gombocz Zoltán, Pais Dezső, Knieza István, Szabó T. Attila munkássága révén az akkori európai élvonalba tartozik. A leíró-összehasonlító elemzésre Knieza István az elsők között tesz kísérletet 1934-ben, illetőleg 1947-ben írott *Felvidéki családnevek*, valamint *A magyar családnevek rendszere* című kéziratos, csak 1965-ben megjelent munkájában. A negyvenes években a kolozsvári nyelvészek — Márton Gyula, Gálffy Mózes, Nagy Jenő, Szabó T. Attila — já-

rultak hozzá a szinkrón személynévku-
tatás elvi kérdéseinek tisztázásához a ka-
lotaszegi, mezősi és borsavölgyi falvak-
ban gyűjtött névanyag feldolgozása so-
rán. (Vö. Szabó T. Attila: *Kalotaszegi
mester- és foglalkozásnevek a XVII—
XIX. századból*. Ethnographia, 1940;
Gálffy Mózes: *Keresztneveink becéző
alakjai a Borsavölgyben*. Erdélyi Tudomá-
nyos Intézet Évkönyve, 1944.; Márton
Gyula: *Gúny- és mellénevek Magyarló-
náról és Jegenyéről*. Erdélyi Múzeum,
1945.; Nagy Jenő: *Család-, gúny- és ra-
gadványnevek a kalotaszegi Magyarval-
kón*. Erdélyi Múzeum, 1944.)

Az élő magyar személynévanyag tanul-
mányozása a hatvanas évekétől lendült
fel. Nagyszámú kutató kapcsolódott be a
munkába, sok részlettanulmány jelent
meg. Elkészült az első összegező, bár
elsősorban népszerűsítő jellegű kézikönyv
(Kálmán Béla: *A nevek világa*. Bp., 1967)
és megjelent Ladó János *Magyar utónév-
könyv* (Bp., 1971) című munkája. A nyelv-
vészeti folyóiratokban közzétett, egy-egy
település különböző személynév-fajtáit
nyelvészeti szempontból is feldolgozó köz-
lemények után 1973-ban megjelent az el-
ső névtani tájmonográfia (Ördög Ferenc:
*Személynév-vizsgálatok Göcsej és Hetés
területén*. Bp., 1973). A szerző 82 falu
47 082 lakójának teljes személynév-állo-
mányát dolgozta fel, különösen részlete-
sen vizsgálva a kereszt- és beceneveket.
A könyv mutatói, összesítő táblázatai és
adattára forrásértékű a magyar össze-
hasonlító névkuatás számára.

Ebbe a sorba illeszkedik be B. Gergely
Piroska *A kalotaszegi magyar ragad-
ványnevek rendszere* című könyve*. A
szerző a hazai magyar nyelvészkutatók
középnemzedékéhez tartozik, a Babeş—
Bolyai Tudományegyetemen a nyelvtör-
ténét adjunktusa; a könyv doktori érte-
kezésének (*Kalotaszeg élő személynévei-
nek rendszere*) egy része.

Kalotaszeg tárgyi és szellemi néprajzát
több mint száz év óta vizsgálják szak-
emberek, a tájegység nyelvészeti vizs-
gálata azonban csak a század végén kez-
dődt meg Balassa József és Jankó János
munkái révén. Azóta Szabó T. Attila,
Nagy Jenő, Márton Gyula, Vámszer Már-
ta, Szabó Zoltán, Ady László, Csák László
vizsgálták a tájegység nyelvi életének
egy-egy részlet- vagy általánosabb kér-
dését. B. Gergely Piroska munkája teljes
képet nyújt — a hazai irodalomban első-
ként — egy nagyobb tájegység ragad-
ványneveiről (miután doktori értekezésé-
ben szinte 80 000 adatra támaszkodva mu-

tatja be a tájegység teljes élő családnév-
és ragadványnev-állományát). Már ön-
magában véve ez a tény is elegendő
lenne ahhoz, hogy a szerző munkájáról a
legnagyobb elismerés hangján beszéljünk,
a 260 lapnyi terjedelmű könyv azonban
névtudományunk további fejlődése szem-
pontjából is jelentős, mert szakirodal-
munkban — elvileg és módszertanilag
is — elsőként tisztázza a ragadványne-
vek legfontosabb kérdéseit.

Korábbi tanulmányaiban (*Módszertani
észrevételek a személynévek vizsgálata-
hoz*. Magyar Nyelvtudomány, 1968, 3—13.;
Inaktelke mai személynévrendszere.
Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemé-
nyek, 1969., 1971) felveti a nevek funk-
ciójának névszerkezeten belüli vizsgálatát,
nyelvi alkatuk tanulmányozását, s szem-
pontjait újabbakkal egészíti ki most
megjelent könyvében. Az ún. dinamikus
szinkronia híve, módszere lehetőséget
nyújt a névállomány sokrétű, belső moz-
gásában történő tanulmányozására, vala-
mint a nevek nyelvi alakulásmódjának
elemzésére. A tulajdonnevek sajátos
nyelvi jelek, helyesen jár el tehát a szer-
ző, amikor nem szorítkozik a nyelvi elem-
zésre, hanem — a névkuatás hagyomá-
nyainak megfelelően — a névelletani
kérdéseket (a nevek keletkezése, név-
öröklés stb.) is vizsgálódási körébe von-
ja. B. Gergely Piroska a tulajdonneveket
olyan nyelvi jeleknek tekinti, amelyek-
nek alakja, vagyis fonetikai és morfológiai
értékük, helyi értékük, egy adott név-
adási rendszeren belüli részrendszerek-
ben kijelölhető helyük van, rendelkez-
nek *helyettesítési* értékkel (felcserélhe-
tők más tulajdonnevekkel), *kapcsolódási*
értékkel (használatuk során összekapcsol-
ódhatnak), *jelölési* értékkel (jelentésük
van) és *kifejező* értékkel, tehát van han-
gulatuk, stílusértékük. Abból kiindulva,
hogy a névállomány összefüggő rendszer,
a neveket nem elszigetelten vizsgálja, ha-
nem a névállomány belső szerkezetét tár-
ja fel, a meglévő típusokat mutatja be.

A könyv első fejezetében a tanulmá-
nyozott terület ragadványnev-állományát
mutatja be, Kalotaszeg belső tagolódá-
sának megfelelően külön-külön, majd
összevetve a négy al-tájegység: Felszeg,
Alszeg, Kapusmente és Nadasmente ra-
gadványneveit. Összehasonlítja a mostani
ragadványnévanyagot Jankó János
1892-ben közzétett kalotaszegi ragad-
ványneveivel, a ragadványnevek megter-
heltségét és funkcióját az al-tájegysége-
ken belül vizsgálja, s ez utóbbi alapján
a ragadványnevek négy nagy csoportját
különíti el: nagycsaládi, családi, részle-
ges családi és egyéni ragadványnevek. Az
egyes falvakat a ragadványnevek meny-
nyisége szerint rangsorba állítja.

* B. Gergely Piroska: *A kalotaszegi magyar ra-
gadványnevek rendszere*. Kriterion Könyvkiadó,
Buk., 1977.

A következő fejezetben a ragadványnevek használati sajátosságait tanulmányozza. Különbséget tesz a két funkcionális fajta, a megkülönböztető és a gúnynevek között; ennek kritériumát abban látja, hogy a név viselője elfogadja-e vagy visszautasítja a ragadványnevet. A ragadványnevek használati típusait egyaránt vizsgálja népi és hivatalos szinten. Népi szinten tízféle névkapcsolatban való használatukat mutatja ki. E nevek nagy többsége (65-70 százalék) a kereszt-, illetve becenévvel társulva szolgálg viselője megnevezésére, de gyakori az önállóan, más névfajta kapcsolódása nélkül azonosító ragadványnév is. Érdekessége a kalotaszegi névhasználatnak, hogy az itteni lakosság nemcsak a mindennapi, egymás közti érintkezésben, hanem hivatalos szinten is viseli a ragadványneveket.

A harmadik fejezet a ragadványnevek keletkezési körülményeit, változásukat, nemzedékek és társadalmi rétegek szerinti megoszlásukat, valamint öröklődésüket tárgyalja. A ragadványnév-váltás módjait és okait az eddigi kutatások nem tárták fel. A szerző rámutat arra, hogy a ragadványnév-váltás elsődleges kiváltó oka az azonosítási szükséglet megnövekedése az illető közösségen belül, az állandóan bővülő családok újabb tagjainak megkülönböztetéséhez mind több és változatosabb névelem szükséges. E jelenség másik előidézője az ún. *situációváltás*, amikor az egyén életében — foglalkozásában, tulajdonságaiban — módosulás következik be. A ragadványnevek továbbélésének perspektívája rajzolódik ki a nevek társadalmi és műveltségi rétegek szerinti megoszlásának áttekintésekor. Noha a ragadványnevek használata Kalotaszegen nem mutat hátrózottabb nemzedéki megoszlást vagy kötöttséget, mégis megfigyelhető a ragadványnevek valamelyes visszaszorulása a fiatal nemzedék körében. E nemzedék tagjai visszautasítják a szüleik, nagyszüleik által elfogadott megkülönböztető neveket. E jelenség jelzi a normatív névhasználat igényének felébredését az ifjú nemzedék körében — állapítja meg a szerző. Ugyanakkor szűkebb névadási csoportok létezését is megfigyelhető egy közösségen belül, amikor például a hasonló életkorú fiatalok — külön a lányok és külön a legények — adnak ragadványnevet egymásnak. E nevek eredetét bizonyos „titok” fedi, csak a beavatottak használják és ismerik névadási indítékaikat. A névtan egyik, még fel nem tárt kérdésköre éppen ez, a különböző közösségek (iskolai osztályok, munkahelyi csoportok, katonai egységek stb.) belső névadási módjai és indítékai.

A ragadványnevek öröklődését Kalotaszegen e nevek női ágon való továbbélé-

se, valamint az ún. teleknevi nevek jelentős aránya teszi érdekessé. A ragadványnevek 60 százaléka családi ragadványnév, ezek zöme az apáról száll a gyermekekre. A női ágon történő ragadványnév-öröklődés leggyakoribb esete az, amikor a vőnek ment férjakként öröklök felességük nevét, az így létrejött nevek rokonok a teleknevekkel. Nőágon öröklök a ragadványnév akkor is, ha az apa korán meghalt, és a gyermeket özvegy anyjuk neveli, vagy ha a gyermek a próbaházasság ideje alatt született. A könyvek ezek a fejezetei a névtan és más tudományok, elsősorban a szociológia kapcsolatának igényét jelzik, s egyben a névtani kutatások további irányát jelölik meg.

Hosszú fejezetben rendszerezi a szerző a névadási okok, indítékok szerint a vidék ragadványneveit. Itt mutatja be a teljes ragadványnév-állományt is. A szakirodalomban ennek a vizsgálati szempontnak van a legnagyobb hagyománya, egységes szemléletű és teljes csoportosítás azonban mégsem alakult ki. B. Gergely Piroskának sikerült a meglevő osztályozási keretet úgy módosítania, hogy a további kutatás számára is irányadó legyen. A családtagok nevére, a testi és lelki tulajdonságokra, a svazajárásra, az életkorra, az életkörülményekre utaló ragadványnév-csoportok mellé felveszi a *névasszociációs* indítékú ragadványnevek csoportját, amelyek nem valamilyen külső kiváltó ok következtében jönnek létre, hanem a névállományon belüli indítékúak. Például egy soklányos családban mindegyik lány valamilyen tézstanemű nevét kapta: Cipó, Kenyér, Málé, Perc, Vakaru. A névadás elindítója a legkisebb lány neve, a Vakaru volt. Nővérei ragadványnevei asszociációs úton keletkeztek. Ezt a jelenséget a történeti személynévkutatásban névvonatkutatásnak nevezik, az élő névanyag tanulmányozásában a szerző alkalmazta először.

A könyv leterjedelmesebb fejezete természetesen a ragadványnevek nyelvi alkat szerinti vizsgálata. E névtípusok nyelvtudományi elemzésére már történetek kíséreltek, B. Gergely Piroskán azonban elsőként valósítja meg teljes és következetes nyelvészeti elemzésüket. Azokat a nyelvi eszközöket veszi számba, amelyek a ragadványnevek megformálásában részt vesznek. A ragadványneveket szóképzés, hangtani, alak- és mondattani szempontból elemzi, s részletesen foglalkozik a tájszói alapszavú nevekkel. Aszerint, hogy a ragadványnevek konkrét értelmű szavakból alakultak-e, vagy a nyelvi kifejezőerő fokozásának valamely jelentéstani, hangalaki stb. eszközzel formálódtak, elkülönít köztükk

informatív és *expresszív* (kifejező) ragadványneveket. Az utóbbiak létrejötte elsősorban a szavak több jelentésén és a szóképzéskötésen alapszik. A szóképek közül a tartalmi vagy a hangulati hasonlóságon alapuló metaforát és metonímiát használják fel a leginkább. Legkifejezőbbek azok a ragadványnevek, amelyekben a metafora alapjául választott szó meglehetősen távoli fogalomkörből való (például Unibuc — értsd: omnibusz — a neve egy nagytermetű, csörtető járású embernek). A szerző áttekinti azokat a jelentésmezőket is, ahonnan a névmetaforák és metonímiák nyelvi anyaga származik. Első helyen az állatvilág fogalomkörébe tartozó szavak állnak, utánuk a foglalkozás és mesterség, majd a növényvilág fogalomköre következik. Általánosabb következtetése, hogy az állat- és növényvilág szavainak gazdagsága a ragadványnevek megalkotásában a népköltészet hasonló motívumokban való bőséget idézi fel; a népi képzeletvilág és a nyelvi fantázia egyazon töről való hajtásáról lehet szó.

Részletesen és nagy hozzáértéssel elemzi B. Gergely Piroska az *expresszív* ragadványneveket szótani, hangtani és alaktani szempontból is. Végül elkülöníti a nem lexikális elemből álló ragadványnevek csoportját, vagyis azokat, amelyek nem a nyelv szókincséhez tartozó szavakból alakultak, hanem pusztán kifejező, jelentés nélküli hangcsoportból állnak. Ezek a népies dalok indulatszaivaival (pl. *recefice*) vagy a bizalmas, familiáris nyelvhasználat szóalakulataival (süsü, plömplöm stb.) állnak rokonságban.

Az utolsó fejezetben ismét egy hagyományos szempontot érvényesít, a ragadványnevek eredetét tanulmányozza. A kalotaszegi ragadványnevek öt százaléka alakult idegen szóból, köztük számottevő a román eredetű ragadványnevek csoportja. Ez utóbbiakat részletesen elemzi. A német eredetű ragadványnevek

száma 26, elenyésző mennyiségű a szláv és a cigány nyelvből kölcsönzött.

A könyvet grafikonok, összefoglaló táblázatok teszik szemléletessé. A legfontosabb vizsgálati szempontok eredményeit a szerző táblázatokban összegezi, megkönnyíti a más vidékről gyűjtött ragadványnevek anyaggal történő összevetést. Csak sajnálhatjuk, hogy terjedelmi okok miatt nem kerülhetett be a könyvbe egy, a névállományt összesítő betűrendes táblázat.

B. Gergely Piroska az élő magyar ragadványnevek első tájmonográfiáját készítette el, példát mutatva a modern nyelvtudomány színvonalán álló személynévelemzésre. Következetesen alkalmazta a nyelvtudományi szempontokat, nem hanyagolva el ugyanakkor a tulajdonnevek sajátosságainak tanulmányozását sem. A ragadványnevek komplex vizsgálatát valószínűleg meg, s a nyelvészet számára hasznos eredményein túl, a névtan kutatási területét a szociológia, a népköltészet irányában bővítette. Következtetései elsősorban a nyelvtudomány, de más társadalomtudományok érdeklődésére is számot tartanak.

Ugyanakkor a népi nevek összegyűjtésével időszerű feladatot teljesített. Egy tájegység, Kalotaszeg teljes személynévanyaga rendszerezve a kutatómunka rendelkezésére áll. A Babeş—Bolyai Tudományegyetem magyar szakos diákjai államvizsga-dolgozataikban szintén több falu személynéveit összegyűjtötték. Jó néhány, a fiatalabb nemzedékhez tartozó nyelvész doktori disszertációban dolgozza fel egy-egy tájegység személynéveit. Mindezek a vállalkozások már a közeljövőben lehetővé teszik egy romániai magyar személynévtár szerkesztésének megkezdését. S ha valamelyik kiadó az adattárak megjelentetésének módját is megtalálná, a hazai magyar személynévkutatás még eredményesebbé válhatna.

J. Kovács Magda

A kamarazene helye mai életünkben

Zenétörténeti szempontból a kamarazene fejlődéstörténetében két jelentős mozzanatot szükséges kiemelnünk. Elsősorban azt a momentumot, amikor — a XVI. században — több zenei ág levált a közös törzsről. A kamarazene lényegét itt elsősorban a tömjénfűst által átjárt muzsika és a világi zene közti különbség jelentette —, még ha ez az eltérés a

reneszánsz idején nem is volt annyira számottevő, mint később. Azután megjelent az az éles határvonal, amely a kamaramuzsikát a drámai (opera-)stílustól elkülönítette. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen nagymértékű differenciálódás a zenének egészen más helyet biztosított a társadalomban, és hatása is egészen más volt az akkori ember életében, mint

napjainkban. Az első vonósnégyesek szerzői ugyanakkor előadói is voltak saját műveiknek, s ez mindenképpen emelte az előadások színvonalát; itt azonban óhatatlanul számot kell vetnünk az eljárás hátrányaival is, melyek a kamarazene eszményét elhomályosítják. Ezt a zenét (pl. Haydn muzsikáját) csak egy kiváltságos kör élvezhette, és egy hatalmas folyamat vezette el a zenei fejlődést mai állapotához, amikor az előadók egy egész terem közönségét befolyásolják. A folyamatnak ez a szakasza a műfaj demokratizálódása, mely a legérdekesebb a kamarazene keletkezése után, s erre vonatkoztatjuk Vitányi Ivánnak az ember belső életére utaló magyarázatát: „[az ember] nem tudja átfogni az új világállapot [...] bonyolult és szüntelenül mozgásban levő rendszerét.“ Ide kívánkozik egy képzőművészeti párhuzam. A paleolitikum embere barlangrajzaival ugyanúgy önmagát fejezte ki, mint az első hangmegnyilvánulások mesterei; ám akaratlanul ugyanoda tért vissza, ahonnan kiindult, alkotóképessége mélységeibe; embertársait és bizonyos mértékig saját magát is befolyásolta. A hatalmas fejlődés útját a legegyszerűbb megnyilvánulásoktól napjaink kiállításaiig vagy az ultramodern zene-, kamarazeneremekig Ráczy Győző elsősorban egy pozitív előjelű stílusgazdagodásnak tulajdonítja, „amely nemcsak azt tudatosította, hogy ugyanazt az eszményt különböző stílus eszközökkel is ki lehet fejezni, hanem azt is, hogy a művészileg is megidézhető valóság szférája az emberen kívüli valóság mellett a szubjektum belső világára is kiterjedhet, és ugyanazokkal az eszközökkel a legellenértétebb eszmények is kifejezhetők“.

A kamarazene társadalmi helyét, valamint hatását mai életünkre több, zene-tudományilag is alátámasztott írás teszi nyilvánvalóvá. A már említett hatás—visszahatáson kívül, mely más tudományágakban a „feed-back“ mechanizmus néven ismeretes, elsősorban azt a kölcsönhatást szeretnénk vázolni, mely a kamarazene és a társadalom közt fennáll, mintegy biztosítva e zene helyét mai életünkben.

Mint hogy a XX. század második felének embere sok tekintetben másként gondolkodik, mint az előző generációk, megemlíthjük Bessler tipológiáját, mely a Bekkerével vagy a Welckével szemben rámutat, hogy „a hallgató most már nemcsak szubjektum, hanem individuum és személyiség, aki szabály szerint szintézisbe foglalja és lépésről lépésre felépíti a nyolctaktusos periódust. Egyidejűleg felismeri a szonátátételben uralgó főtémát mint érzéki-értelmi tar-

talmat, amit a karakter kifejezésével lehet körülírni. A formai egység és az érzéki, értelmi egység egyaránt a klaszszika ismertető jegye, a hallgató összefoglaló erején nyugszik.“

Nyilvánvaló, hogy a kamarazeneben jelentkező függőleges építkezés, a többhangszeres zenélés mély nyomot hagy annak a hallgatónak a lelkivilágában, aki saját személye felfedezésével egy egész világot élhet át újra. A „kapcsolat“ természetesen kölcsönös: minthogy nem egy (két) művész előadójáról van szó, az együttes struktúrája eleve maga után vonja a közeledést az élethez. Az együttes minden egyes tagja dobogóra lépésével elfojtja a benne addig csupán *szubjektíve* érlelődő élményvilágot, amely őt ösztönözte, és felfedezi, hogy ő éppen úgy a közösség tagja, mint hallgatója. Ez a kölcsönhatás, úgy érezzük, kulcskérdése a kamarazene társadalmi meghatározottságának. (S ez nemcsak Beethoven vonósnégyeseire, hanem a beat-, folk- stb. könnyűzene stílusú kamarazene-együttesekre is vonatkozik.)

A mélyrehatóbb kutatás természetesen megkívánja a zene-tudományi ismereteket is. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a kamaraművek (olykor különös formájuk által) erősen befolyásolják az előadást és a közönséget.

Érdekes, hogy a középkor felépítési eszményképei a mai ember életére is kihatnak. A BAR (ab-ab-cd) formát Bartók is szívesen alkalmazta, nem is szólva arról, hogy a rondó-forma Couperin óta sem avult el. A szonáta-formát is sokan használják, természetesen lényeges módosításokkal. A legfényesebb példát újra Bartók vonósnégyesei szolgáltatták (gondoljunk csak a kvarettek csodás téma—melléktéma ellentéteire!); a IV. vonósnégyesben pl. „főtéma-komplexusról“ beszélhetünk.

Másrészt a kamarazene vertikális beállítottasága a helyét is meghatározza a társadalomban. A többszólamú, függőleges építésforma kihat az előadó és a hallgató lelkivilágára egyaránt, mint ahogy egész életünk befolyásolja az alkotó művének megalkotásában.

E függőleges felépítés természetes koronként változott. Megemlíthjük, hogy a barokk kamaramuzsika egyes válfajaiban pl. igen jelentős szerepe volt a *basso continuo*nak, ami a mai számozott basszusnak felel meg. A kor kamaraműveit a szakemberek három kategóriába sorolják: megkülönböztetik a „continuoval“ ellátott szonátát, másrészt a szolisztikus csembaló-szonátát, mely a triószonáták egyik formája (ez *basso continuo*val is szerepelhetett ebben a korban), valamint a későbbi hegedű-

zongora-szonáta ösét, a „dallamos“ hangszer által kísért csembaló-szonátát. E kor művei természetesen eltérnek még mind a barokk kor hatalmas polifón alkotásaitól (Bach: *Das Wohltemperierte Klavier, Kunst der Fuge*), mind a későbbi kamarazene remekműveitől.

A XVIII. század második felének kamarazenéje nagyrészt az előző korszakok hatása alatt állt, olyannyira, hogy még Beethoven néhány op. 18-as vonósnyegyeseiben is a vezetők hangszere szólóamat gyakran az alárendelt hangszerek homofon szólama „kísérte“. A változás a későbbi Beethoven-kvartettekben állt be: itt vált a szólóamat egyenjogúsága igazán nyilvánvalóvá.

Századunkban két évszázadnyi hallgatás után ismét feléled Bach polifóniája (lásd Schönberg, Berg, Webern, Dallapiccola „tükör“, „rák“ stb. módszerét). A fűga művészetét megtaláljuk Bartók műveiben is (*I., III., V. vonósnyegyes, Concerto*). A kortárs szerzők neobarokk törekvései ellenpontozásos alkotásaikban — legyenek azok vokális, szimfonikus vagy kamara jellegűek — feledtetik a basso continuo, az egy hangszer hegemóniáját kidomporító korszakot.

Természetesen azt sem tagadhatjuk, hogy legújabb szerzőink olykor végtelenen beleélik magukat az ún. „környezetábrázolásba“, s a negatív élményeket is megdöbbentő módon tárják elének. Ez az alapja pl. a konkrét zenének, mely „szinte a klinikai realizmusra képes, sokszor félelmetes pontossággal adja képét elsősorban negatív érzelmeknek, a szorongásnak, az iszonyatnak. A »konkrét« zene tárgyiasága pl. sokkal meghatározhatóbb, mint bármely korábbi zené“ (Vitényi). Úgy tűnik, két ellenpólus áll korunk kamarazenei megnyilvánulásainak a középpontjában: a mindent szabadjára engedő szélsőséges aleatória és a fegyelmezett konstruktivizmus. Nem szólva az elektronikus zenéről s egyéb irányzatokról, nyilvánvalóvá válik,

menyire szerteágazó, sokrétű korunk kamarazenéje. Zaklatott korunk természetesen a mai kamarazene ritmikájára is kihat, és tükrözi is azt. A teljesen szabad aleatórikus kamarazenével ellentétben megemlítjük az ezzel párhuzamosan haladó szervezett muzsikát. Kiemeljük az izoritmikus szerkesztésmódot, a szólóamat szüneteit hangokkal kiegészítő komplementer ritmust stb. Különösen érdekes a váltakozó ritmus megjelenése a kamarazenében (2/4, 5/4, 6/4, 7/4), valamint a népi eredetű aszimmetrikus ritmusok használata. Ezek tükrében érthetjük meg helyesen Sztravinszkij *Zenei poétikáját*, melynek egyik alapkövetelménye a rend helyreállítása az ember és az idő között, hisz a kamarazene együttesek el sem képzelhetők tökéletes fegyelem nélkül.

A kamarazene fejlődését, műfaji sajátosságait tanulmányozva megérthetjük e különös zenélési mód helyét életünkben. A szélsőséges példák az abszolút individualista énközpontúságban, másrészt a tökéletes humanizmusban gyökereznek.

Nem térünk ki a kamarazene filozófiai alapjainak részletes tárgyalására, azt azonban meg kell említenünk, hogy a humanizmusban gyökerező kamarazenét az a hatalmas haladás is elősegítette, mely Leopold Mozart zenepedagógiája, duettjei és a századunkban olyannyira elterjedt Kodály-módszer között fennáll.

Korunk utóbbi pedagógiai módszerének eredménye Vermes Péter—Szilágyi Domokos közös műve, a *Pimpimpáré*.

A közösség vállalása a kamarazene mai feladata, s ez biztosítja helyét a társadalomban.

A költő Váci Mihály szavaival:

*Nem elég elindulni,
de mást is hívni kell!
S csak az hívjon magával,
aki vezetni mer!*

Györbíró Albert

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

PAUL MICLÁU: SEMIOTICA LINGVISTICÁ

A jövő évi budapesti nemzetközi szemiotikai konferencia témáját idézi Paul Micláu franciául is megjelent könyvének szemiotikatörténeti alfejezete. A konferencia ugyanis a jeltudomány terminológiai kérdéseivel foglalkozik, de ezen belül is elsősorban terminológiatörténetre összpontosít; a román szemiotikai gondolkodás kezdeteit, a román szemiotikai iskola előzményeit feltáró alfejezet ehhez a szemléleti törekvéshez szolgáltatót érdekes adalékot.

„Sok mindent tudunk már az erdélyi iskola (Școala ardeleană) képviselőinek helyéről és jelentőségéről a román kultúrában — írja a szerző. — Sikerült a legapróbb filológiai részletek tisztázni általában vett történeti, politikai, művelődési szerepüket. [...] Ami elsikkadt, az az erdélyi iskola elméleti jelentősége: ismeretelméleti és nyelvelméleti eredményei. [...] Pedig implicit, sőt explicit módon is jelentkeztek már munkáikban az első szemiotikai fogalmak és magyarázatok.”

Simion Ștefan, Petru Maior, Samuil Clain, Damaschin Bojincă, Ion Budai-Deleanu, Constantin Diaconovici Loga ez irányú törekvéseinek vázlatos bemutatása után a szerző a bánsági Paul Iorgovici-nak 1799-ben Budán az Egyetemi Királyi Nyomdában *Observații de limbă rumânească* (Megjegyzések a román nyelvről) címmel kinyomtatott művére hívja fel a kutatók figyelmét. Árnnyaltan elemzi e korai műben kifejtett szemiotikai nézeteket, és Paul Iorgovici nyelvfelfogásának főként azokat a vonásait emeli ki, amelyek az erdélyi iskola elméleti fegyvertárát jellemzik: a nyelv ápolásának, gazdagításának politikai-gyakorlati programját szolgáló elkötelezettségét. Miclău jól megválasztott részleteket idéz Iorgovici művéből: „a nyelv fejlődésébe való tudatos beavatkozás dolgában semmiképpen sem hasonlíthatjuk magunkat az angol nemzethez. Az angol nemzet nincsen alávetve valamilyen más nemzetnek. Maga rendelkezik önmagával. Náluk virágzanak a tudományok, s ez fölvirágoztatta a nyelvüket is. [...] A szavaknak nem kell ragaszkodniuk a gyökerekhez, mint nálunk.” Miclău figyelmeztet arra, hogy Iorgovici következetes latinizmusa ellenére sem tartozott a megszállott „nyelvtisztítók” közé: „Senki se gondolja — írta Iorgovici —, hogy ki akarom vetni nyelvünköl az idegen szavakat. Nincs olyan nemzet, amelyben mindenki egyféleképpen beszélne. Ha én jobb szeretem a román szavakat, amelyek ugyancsak román szavakból erednek, mint az idegen szavakat, attól még mindenkinek szabadságában áll úgy beszélnie, ahogy neki tetszik.”

A további idézetek fényt derítenek arra is, hogy Iorgovici hangsúlyozottabb „felvilágosítói toleranciája” mélyebb nyelvfilozófiai alapokra vezethető vissza. Miclău gondosan feltárja Iorgovici nyelvfelfogásának modern elemeit. „A szavak mint nyelvi jelek” és „a hozzájuk kötődő ész-percepciók” megkülönböztetése a jelölő-jelölt saussure-i megkettőzését vetíti előre: „a szavak önkényes jelek” — írja Iorgovici —, melyek nemcsak nyelvenként, hanem ugyanazon a nyelven belül is különböző jelölőket társíthatnak ugyanahhoz a jelölthöz; „a beszédkésztség [potința de a covânta] vele születik az emberrel”, „a némát is csak testi szerveinek tökéletlensége akadályozza a beszédben”; ez a mondat a „velünk született nyelvi kompetencia” Chomsky-féle elméletét előlegezi.

Milyen viszonyban áll a Iorgovici-féle szemiotika a felvilágosodás nyelvfilozófiájával, Descartes, Locke, Berkeley, a Port Royal iskola nyelvkonceptiójával vagy Condillac, Rousseau nyelvelméletével? Miclău ezt a kérdést nyitva hagyja. Csak Iorgovici életrajzi adataiból sejthető, hogy fontos szálak vezetnek Versecről, ahol Iorgovici latintanárként működött, a felvilágosodás európai központjaiba.

1764-ben született. Versec és Szeged után felsőfokú jogi és bölcséleti tanulmányait az osztrák birodalom egyetemén kezdi el, majd Rómában folytatja. A francia forradalom idején Párizsban tartózkodik, majd tanulmányútra Angliába indul. Dolgozik a bécsi kancellárián, 1799-ben letartóztatják, kéziratait elkobozzák és elégetik. Rejtélyes módon hal meg 1808-ban. (*Editura Facla. Timișoara, 1977.*)

A. J.

DR. SZILÁGYI VILMOS: A HÁZASSÁG JÖVŐJE

„A házasság társadalmi intézmény, része a társadalom ún. felépítményének. Mint ilyen, viszonylag önállósággal rendelkezik ugyan, de ha alapja, a társadalom gazdasági szerkezete, termelési viszonyai megváltoznak, akkor előbb-utóbb a házasságnak is át kell alakulnia. [...] Arról van szó, hogy az általános társadalmi (gazdasági, politikai, tudományos stb.) fejlődés következtében a házasság hagyományos formája, a patriarchális monogámia tarthatatlanná vált, egyre kevésbé felel meg a változó követelményeknek, s erre válságtünetekkel reagál.”

Súlyos szavak ezek, s a levont következtetés mellbevágóan szokatlan. Kimondója — egyébként a szexualpszichológia szaktekintélye — történeti fejlődésében vizsgálja a férfi—nő kapcsolat valamennyi eddig feltárt változatát (többnejűség, többférjűség, csoportházasság, párosházasság, matriarchális és patriarchális monogámia, exogámia, endogámia; szülők elrendelte, idegenek közvetítette házasság; érdek- és szerelmi házasság stb.), és a társadalmi fejlődés törvényeinek fényében

keresi a megváltozott körülményekhez alkalmazkodó új lehetőséget, illetve lehetőségeket.

John Bernard, M. Gordon, A. C. Kinsey, N.-G. O'Neil, A. Maslow, Rjurikov, W. Reich nyomán — a társadalmi változásokkal összhangban lévő család- és házasságmodellt vizsgálja másfélszáz lapon át. A feldolgozott, gazdag nemzetközi könyvészet átfogja a társadalomtudomány valamennyi idevágó ágát (demográfia, családpszichológia, szexológia, szexualpszichológia, az erkölcsi felfogások és magatartások története stb.), s erre alapozza következtetését: „a jövő a szabadon alakítható kapcsolatoké, amelyek nem gazdasági vagy egyéb kényszerre, hanem pusztán érzelmi elkötelezettségre és egyéni felelősségerzetre fognak épülni, s mindkét partner számára optimális függetlenséget és fejlődési lehetőséget biztosítanak.”

Amikor az egyenlőségelvű, nyitott házasságban jelöli meg a fejlődés útját, számol a megszokás és a hagyomány leköthető, visszahúzó erejével. Tisztában van azzal, hogy az emberek tudata nem formálható át máról holnapra, s a polgári tartalmú házasság a szocialista társadalom körülményei között sem szűnt meg létezni. Ezért szenteli tanulmányának teemes részét e házasságeszmény ellentmondásai, idejétmúltsága bizonyításának. „A polgárság nem tudott felőni saját eszményeihez, s ezért megelegedett a látszat fenntartásával. [...] A látszaterkölcös híveit nem érdekli a kapcsolat tartalma; őket a külsőségek, a társadalmi szokások megértése háborítja fel.”

A konvenciók hívei nem hajlandók tudomásul venni a mai házasságok válságtüneteit. Így például azt, hogy világszerte növekedőben van a válások száma, de még többen élnek külön, illetve új háztartásban, minden hatósági jóváhagyás nélkül. De azok, akiket a hagyomány, a törvény, a közvélemény szorító ereje összetart, vajon boldogok-e? Biztosított-e a kényszerügytőltek mindennapjainak feszült légkörében a felek szabad önmegvalósítása, személyiségének kibontakoztatása, boldogsága, kellemes közérzete és végső soron munkasikere? A szexuális kizárólagosság önmagában egyáltalán nem biztosítja a házasság kiegyensúlyozottságát, a férj-feleség boldogságát.

A szerző sokak struccpolitikája helyett a monogámia polgári értelmezésének felülvizsgálását ajánlja, majd a továbblépést: „A házasság szexuális nyitottsága, az esetleges külső kapcsolatok nem azt jelentik, hogy a házastársak pusztán lakótársakká válnak, és nincs szükségük egymásra, hanem csak azt, hogy másra is szükségük lehet. Természetesen nem sűrűn változtatott, prostituált színvonalú, alkalmi partnerekre, hanem a biológiai szükséglet kielégítésén túllemelkedő, emberi kapcsolatokra. Magától értetődő feltétel, hogy a külső kapcsolat ténye *mindkét* házastárs számára elfogadható legyen, s ne tegye feleslegessé vagy lehetetlenné a házastársi kapcsolatot.”

Bizonyára lesznek, akik a szerző meghökkentő kijelentésével dühödt vitába szállnak, mások viszont magukévá fogják tenni álláspontját, esetleg csak részben azonosulnak vele. Egy azonban bizonyos. Lehetetlen hüvös tárgyilagossággal olvasni ezt a művet, hiszen mindennapi boldogságunkról, személyiségünk szabad kibontakoztatásáról s nem utolsósorban az elkövetkező nemzedékekről van szó. (*Minerva Könyvkiadó. Budapest, 1978.*)

D. E.

DAVID DAICHES: A REGÉNY ÉS A MODERN VILÁG

A szerző, jelenleg a Sussex Egyetem angol irodalom tanszékének professzora, egyike szakterülete legismertebb és legelismertebb tekintélyeinek. Előadásaival Oxfordban, Cambridge-ben, az amerikai Indiana Egyetemen, illetve a Sorbonne-on képzett kutatókat, irodalomtörténetet, monográfiái, esszéi és tanulmányai tájékozott híveket szereztek szerte a világon az angol irodalomnak. Az angolszász irodalomtörténeti iskola frissebb évjáratához képest Daiches konzervatívnak számít. Ez az információ az egykor egyértelműen elmarasztalásként használt vagy éppenséggel megnyugtatónak szánt jelző jelentésbővülését is érzékelteti. D. Daichesnek gyakran vetik a szemére, hogy rendszerezést szolgáló hipotéziseit axiómáknak találja. Tény, hogy imponáló tárgyi tudása, fogékonysága az árnyalatok iránt, de még rejtőzködő összefüggéseket feltáró asszociációi sem mindig feledtetik, hogy normatív elöttelezéseit utólag, deduktív módon támasztja alá.

Ma már, a kellő időbeli távolságból könnyű ugyan megállapítanunk, hogy például „a modern angol regény óriásai” között Conrad és Joyce, Lawrence és Virginia Woolf nem azonos jelentőségű alkotók; de 1938-ban, amikor *A regény és a modern világ* első változatát Daiches megírta, ez a nagyságrend korántsem egyön-

tetűen klasszikusnak elismert értékeket kodifikált, mint az 1959-es átdolgozás idején, hanem felfedezésként ható bátor gesztusnak számított. Hogy nem alaptalanul, arra tartós érvényű bizonyításként hadd idézzünk két részletet a könyv Joyce-tanulmányciklusának *Dublíni emberek* fejezetéből:

„Huszonkét éves korában James Joyce odahagyta szülővárosát, Dublint, s haláláig önkéntes száműzetésben élt a kontinensen. Mégis teljes munkássága Dublinhoz kötődik, hősei dublini emberek, műveinek háttere Dublin, légköre dublini levegő, és szimbolikus realizmusának kimeríthetetlen erőforrásait arra használta, hogy szavakban megalkossa annak a Dublinnak a lényegét és valóságát, amelynek fiatal korában hátat fordított. Ez a tény önmagában véve is jelképes. Joyce irodalmi pályája során egyre erőteljesebben igyekezett elszigetelni magát attól az élettől, amelyet mint művész tárgyának tekintett — hogy végül egy bizonyos ponton megalkothassa azt, amit ideális komédiának nevezhetünk. A komédiát sokféle-képpen meghatározták már; számunkra, arra a célra, hogy egy olyan művet, mint az *Ulysses*, komédiaként közelíthessünk meg, az a meghatározás a leghasználhatóbb, mely szerint a komédia lényege, hogy az író semmilyen közösséget nem vállal az általa ábrázolt világgal. A tragédia és a komédia, amennyiben szemléleti különbségből fakad, ebben különböznek elsősorban. A komédia szerzője átmenetileg vagy véglegesen visszautasítja, hogy részt vállaljon az emberi sorsból; a tragédia szerzője ellenkezőleg, túlságosan is tisztában van azzal, hogy része van benne. Ugyanaz a történet lehet komikus is meg tragikus is, aszerint, hogy az események elrendezése és súlya erősíti-e vagy csökkenti a szerző (s következtetésképpen a kritikus számára: az olvasó) közösségét azzal a világgal, amelyet megalkotott. Azért tragikus, hogy Hamlet képtelen megbirkózni a körülötte kialakuló körülményekkel, mert ezek úgy jelennek meg, mint az író világa, illetve a mi saját világunk körülményei; komikus akkor lenne, ha a stílus és a szerkezet elemei úgy szerveződnenek, hogy elszigeteljék az író és az olvasót a közösség vállalásának lehetőségétől, ha a témát a frusztráció intellektuális problémája jelentené — mint a legtöbb komédia esetében. Az *Ulysses* témája — ha a témát egyáltalán elválaszthatjuk a feldolgozás módjától — önmagában sem nem komikus, sem nem tragikus; de azzal a fenséges közönnyel tárják elénk, amely a legnagyobb komédia forrása. Joyce elhagyja Írországot, hogy Írországról írjon; messziről elkerüli a témát szolgáltató életet, hogy ne a honfitárs, még csak ne is a másik ember, hanem csak a művész szemével teremse újabb művészetében; Joyce életrajzának legfontosabb adata tehát közvetlen kapcsolatban van művészetének legfontosabb tényével, azzal a ténnyel, hogy az *Ulysses* (s másképpen ugyan, de a *Finnegan's Wake* is) a komédia lehetőségeinek végső pontját jelenti. [...]

Joyce írói pályájának négy szakaszát különböztetjük meg. Az első korszak a *Dublíni embereké*: a gyors, rövid életképeké annak az életnek a jellegzetes pillanatairól, amelynek még maga is részese, a tudatosan pártatlan megközelítési mód ellenére. Joyce éppolyan meghatározhatatlan módon része a *Dublíni emberek* Írországának, mint Csehov annak az Oroszországnak, amely drámáiban és elbeszéléseiben szerepel. A második korszak, amely az *Őnarcképet* létrehozta, az író és az őt alakító erők kapcsolatának tárgyilagos tanulmányozása, amelynek során meggyökerezik benne a felismerés, hogy lehetetlen továbbra is megmaradnia környezetében, ha el akarja érni a célul kitűzött művészi pártatlanságot. Az *Őnarckép* befejezése már közvetlenül a harmadik korszak előrejelzése; ebben a korszakában végre újraalkothatja szavakban — mind a realizmus, mind a szimbólumok szintjén — azt az életet, amelyről lemondott, mert ezzel a lemondással megfizette az árat, amelyet a művészi pártatlanság és az igazi komédia objektivitása szerinte megkövetel; de látja a kockázatot is, amelyet ez a szakítás jelent, az elszakadás a civilizációnak attól a mikrokozmoszától, amelyik megszülte, és eddig az emberiséget jelentette számára. Stephen meg is fogalmazza Cranlyvel folytatott párbeszédében az *Őnarckép* vége felé:

» — ... Nem félek attól, hogy magányos maradok, sem attól, hogy félreismernek és lenéznek, sem attól, hogy elhagyjam azt, amit el kell hagynom. És nem félek hibázni sem, nem félek a nagy hibától, az élethosszigan tartó hibától, sőt talán az öröklébe átnyúló hibától sem.

Cranly, aki most újra komor lett, meglátsította lépteit, és azt mondta:

— Magadra maradni, egészen magadra. Ettől nem félsz. S tudod-e, hogy ez mit jelent? Nemcsak azt, hogy elkülönülsz mindenki mástól, de azt is, hogy még egy barátod sem lesz.

— Vállalom a kockázatot — mondta Stephen.

Az *Ulysses* azért születhetett meg, mert Joyce vállalta ezt a kockázatot. (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978.)

Sz. J.